

Schutterij en schuttersstukken van Brielle

Marijke Holtrop

Garnizoensstad

Brielle was tot 1882 een garnizoensstad. Een garnizoensstad is een stad van militair belang waar een of meer legerafdelingen gevestigd zijn. In Brielle herinneren bijvoorbeeld de Provoost en het Arsenaal daar nog aan alsmede De Hoofdwacht aan de overkant van de Markt. De Hoofdwacht of Grande Garde is de naam voor een centrale post of een gebouw van waaruit legereenheden of schutterijen hun wachtrondes konden maken. De Hoofdwacht van Brielle is gebouwd in 1789 door Johannes Van Westenhout. Hij verving ook, in 1792, de oorspronkelijke trapgevel van het Brielse stadhuis door een neo-classicistische gevel.

Wanneer een garnizoen vertrok, vroeg het stadsbestuur bij de Staten van Holland een vervangend garnizoen aan. In de tussentijd werden de taken van het garnizoen veelal waargenomen door de schutterij. Bijvoorbeeld de wachtposten en het handhaven van de openbare orde.

De schutterij

De schutterij of het schuttersgilde was een militie, een soort van legereenheid, bestaande uit vrijwillige burgers, opgericht in de Middeleeuwen om de stad of het dorp te beschermen tegen een aanval en de orde te handhaven bij oproer, brand of hoog bezoek. De naam schutterij komt waarschijnlijk van het woord schieten (en niet van het woord beschutten). Schutterijen waren in de begintijd gegroepeerd naar het wapen dat ze gebruikten: de handboog, de voetboog of het geweer, en later naar de wijk waarin ze werkzaam waren. De leden van de schutterij oefenden het schieten op een oefenterrein. Zo'n oefenterrein of schietbaan werd "de doelen" genoemd. Die bevonden zich in bijna alle gevallen vlakbij de stadsmuren, zodat de eventuele schade beperkt zou blijven.

De Doelen

Er waren aparte doelens voor de handboogschutterij (die met pijl en boog schoot), de voetboogschutterij (die kruisbogen gebruikte) en de kloveniers, die een type musketgeweer gebruikten dat bus of klover genoemd werd (van het Franse *coulevrine*), vandaar ook de naam "kloveniers".

Het woord "doelen" werd later gebruikt voor het verenigingsgebouw van de schutters en waarin zij ook oefenden.

De schutterij in Brielle

Brielle had een schutterij die was verdeeld in 3 vendels: oranje, wit en blauw. Elk vendel was verantwoordelijk voor de beveiliging van een ander gedeelte van de stad. De schutterij van Brielle had geen speciaal voor hen gebouwd doelengebouw, maar kwam samen in de Sint Jorisdoelen, gevestigd in het voormalige Clarissenklooster. En de vergaderzaal van de

Sint Jorisdoelen was gevestigd in de kapel van het voormalig Clarissenklooster. Hier hingen ook de schuttersstukken die in 1660 door Maarten van der Fuijck waren geschilderd. Vermoed wordt dat hij zichzelf in het schuttersstuk van het oranje vendel heeft afgebeeld (de zittende man in het wit). Er wordt momenteel onderzoek gedaan om de geportretteerden te kunnen identificeren.

- Maarten van der Fuijck
Schuttersstuk met de officieren van het Oranje Vendel
 Olieverf op doek, 1660
 Herkomst St. Jorisdoelen Brielle 1806; raadzaal gemeente Brielle 1916
 Inv: HMDB 0031
 Lit: Groeneveld 2009

- Maarten van der Fuijck
Schutterstuk met de officieren van het Blauwe Vendel
 Olieverf op doek, 1660
 Herkomst: St Jorisdoelen 1806; raadzaal gemeente Brielle 1921
 Inv: HMDB 0033
 Lit: Groeneveld 2009

- Maarten van der Fuijck
Schuttersstuk met de officieren van het Witte Vendel
 Olieverf op doek, 1660
 Herkomst: St Jorisdoelen Brielle 1806; raadzaal gemeente Brielle 1923
 Inv: HMDB 0032
 Lit: Groeneveld 2009

Toen het doelengebouw in 1806 tot ziekenhuis werd ingericht werden de schutterstukken opgerold, naar het stadhuis gebracht en daar opgeslagen. En vervolgens vergeten. Totdat de archivaris van Brielle en de eerste conservator van het museum, genaamd Johan Been, de doeken terugvond op de zolder van het stadhuis. Een Haagse kunsthandelaar wilde ze aankopen, maar het Brielse gemeentebestuur ging op dat voorstel niet in. Op advies van jonkheer B. van Riemsdijk (1850-1942), toentertijd directeur van het Rijksmuseum, werden de doeken gerestaureerd door de firma J.A. Hesterman en Zonen uit Amsterdam. Het Oranje Vendel kwam terug in 1916, het Blauwe Vendel in 1921 en het Witte Vendel in 1923; ze kregen een plaats in de raadzaal van het stadhuis. Nadien zijn ze nogmaals grondig gerestaureerd, in de jaren vijftig van de 20ste eeuw. Omdat ze zo groot zijn, werden ze via de ramen naar buiten vervoerd. Het spreekt voor zich dat daarom de ramen en sponningen tijdelijk verwijderd moesten worden.

Schuttersbokaal

Even terug naar de schutterij. Die heeft in Brielle bestaan tot in 1795. Toen begon in Nederland Franse overheersing. Op last van de Franse bezetter, onder leiding van Napoleon, werden de schutterijen in Nederland onder dwang opgeheven. Enerzijds om het gevaar van gewapend burgerverzet tegen de Fransen in te perken, anderzijds omdat schutterijen onder het verbod van gildevorming vielen. Al het (pronk)zilver in het bezit van de schutterijen moest worden ingeleverd en werd verkocht of omgesmolten. Ook in Brielle werd de schutterij in 1795 door de Franse bezetter opgeheven en werden alle bezittingen verbeurd verklaard.

Brielse schuttersbokaal

In 1987 dook een schuttersbokaal die had toebehoord aan de Brielse schutterij op bij veilinghuis Christie's. De gemeente Brielle besloot de zilveren schuttersbokaal aan te kopen. Het belang van de bokaal voor de stad Brielle was dat deze schuttersbeker in 1763 werd vervaardigd door de Rotterdamse zilversmid Bartholomeus van der Tooren in opdracht van drie officieren van de Brielse schutterij. Eén van hen was Jan Kluit. Jan Kluit, in de 18de eeuw kapitein van het blauwe vendel van de Brielse schutterij, wist de schuttersbokaal te redden van omsmelting. Tot 1987 bleef de beker in particulier bezit totdat het terecht kwam op de veiling van Christie's. Na de aankoop door de gemeente Brielle kon het pronkstuk in het Brielse museum worden herenigd met de drie schuttersstukken. De schuttersbokaal (inv. nr. 0014) is te zien in de vitrine in de hal van het museum. In de museumcollectie bevinden zich ook de drie kastdeuren (inv. nrs. 3357.01-03) uit het Brielse doelengebouw (het verenigingsgebouw van de schutterij en het portret van Jan Kluit (inv. nr. 0192). Die zijn tentoongesteld in de Brielse schatkamer bij het thema *Franse Overheersing*.

Bronnen: Don 2002; Groeneveld 2009; Holtrop 2012; website SAVPR.

Een boekje over de Brielse schutterij, van de hand van Jenneke Groeneveld, is te koop in de museumwinkel.

